

ALEVÎ-BEKTÂŞÎ GELENEKTE ALLAH, PEYGAMBER VE EHL-İ BEYT SEVGİSİ

Osman EĞRİ*

Abstract

The love of Allah and Ehl-i Beyt in Alavi and Bektashi Tradatıon

The love of Allah, Prophet and Ehl-i Beyt which was significant effect in improvement of sufism comprehension had been characteristic emotion on the field of art, literature, military and the work of a tradesman. With pronunciation Hak-Muhammad-Ali lovers and faithfuls had carried this emotion of love on their heart sometimes to lines of poetries and sometimes to papers with marbleization art. The love of Allah, prophet and Ehl-i Beyt which telling to outside with enthusiasm and excitement had been a common value which combines Alaouities or Sunnies on the accomplice denominator. Blessing the Prophet Muhammad and chanted in unison are our common experiences which are special to us.

Giriş

Yapılan bir dinî/tasavvufi sohbetin, okunan hutbenin, edilen vaazın, kılınan namâzın, yapılan niyâzın veya yerine getirilen bir tarikat erkânının Allah katında ibâdet olarak değer taşınması için mutlaka başında veya içerisinde *besmele*, *hamdele* ve *salvele* okunması gerekmektedir. Bu nedenle vâiz ve hatipler sözlerine *El-hamdü lillâhi Rabbi'l-âlemîn ve's-salâtü ve's-selâmü alâ rasûlinâ Muhammedin ve alâ ehl-i beytihi ve eshâbihi ecmain*¹ cümlesini telâffuz ederek başlamaktadırlar. Bu cümlede Allâh'a hamd edildikten sonra, O'nun Rasûlü Hazret-i Muhammed'e, Ehl-i Beyt'ine ve ashâbına salât ve selâm edilmektedir. Namâzın teşehhüd kısmında okunan *salli* ve *bârik* duâlarında da Hazret-i Muhammed'le birlikte O'nun Ehl-i Beyt'ine salât ve selâm getirilmektedir ki bu duâların okunması, namâzın olmazsa olmaz rûknüdür. *Salavât* getirmek her tarikatın önemli bir erkânıdır. Bu tarikat ister Mevlevîlik, ister Bektâşîlik, isterse Nakşîlik olsun zikir ve sohbe başlamadan önce *salavât* getirilmesi zorunludur. *Allâhümme salli alâ seyyidînâ Muhammedin*

* Doç. Dr. Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

1 Anlamı: "Hamd âlemlerin Rabb'i olan Allâh'a mahsustur. Peygamber'imiz Muhammed'in, O'nun Ehl-i Beyt'inin ve ashâbının hepsinin üzerine salât ve selâm olsun."

ve *alâ âli seyyidinâ Muhammed* cümlesiyle ifade edilen salavât-ı şerîfede Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt bir arada söylenmiş olmaktadır.

Görüldüğü üzere dinî/tasavvufî kültür ve geleneğimizde genel olarak benimsenmiş olan, özelde ise Alevî-Bektâşî geleneğinde deyimleştirilmiş olan *Hak-Muhammed-Ali* söylemi, Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisinin birbirinden ayrı tutulamayacağını veya tutulmaması gerektiğini ifade etmektedir. “Hak” kelimesi tevhîdin kaynağı olan Allahu Teâlâ’yı, “Muhammed” tevhîd anlayışının tebliğcisi ve uygulayıcısı olan Hazret-i Peygamber’i ve “Ali” de tevhîd inancını asırlar ve mekanlar ötesine taşıyan Peygamber mirası Hânedân-ı Ehl-i Beyt’i anlatmaktadır. Allah’a inanmanın ötesinde O’na sevgiyle bağlanarak, âşık ve sâdık makamına yükselen mü’minler O’nun Habîb’i (çok sevdiği) olan Peygamber’ini ve Ehl-i Beyt’ini birbirinden ayırmamışlardır.

Allah’tan dertlerine derman ve manevî dereceler isterken, Hak-Muhammed-Ali hürmeti hakkı için istemişlerdir. Cem erkânını başlatma gülbânki şöyledir:

“Bismillâh lâ ilâhe illallâh bism-i Şâh Allah Allah. Akşamlar hayrola, hayırlar fet-hola, meydan âbâd ola, sırlar mestûr ola, gönüller mesrûr ola, fakîr fukarâ mâmûr ola. Hak-Muhammed-Ali, yardımcımız, gözcümüz ola. Oniki imam, ondört mâsum-u pak, onyeddi kemerbest efendilerimiz katarlarından didarlarından ayırmaya. Piri-miz, üstâdımız Hünkâr Hacı Bektâş Velî, Balım Sultan efendilerimiz muîn ve dest-gîrimiz ola. Üçlerin, beşlerin, yedilerin, kırkların ve Ricâlü'l-Gayb erenlerinin, Kut-bu'l-Aktâb efendilerimizin hayır ve himmetleri, safâ nazarları üzerimizde hâzır ve nâzır ola. Allah, münkir, münâfik şerrinden Şeytan’ın mekrinden emîn ve hıfz-ı hi-mâye eyleye. İki cihanda korktuğumuzdan emîn, umduğumuza nâil eyleye. Dertle-rimize derman, gönüllerimize iman, hastalarımıza şifâ, borçlarımıza edâlar nasîb eyleye. Devlet ve milletimizin kılıcını keskin, sözünü üstün eyleye. Gökten hayırlı rahmetler, yerden hayırlı bereketler ihsân eyleye. Niyâzlarımızı, lokmalarımızı kabul eyleye. Duâlarımızı Dergâh-ı İzzet’inde kabul eyleye. Dil bizden, nefes Hünkâr Velî demine hü.”²

Hakk’a yürüyen kişilerin eğer günâhları varsa affedilmesi, kabirlerinin Cennet bahçesi haline gelmesi için de yine dillerin telaffuz ettiği, gönüllerin derinden hissettiği Hak-Muhammed-Ali sevgisidir. Dârdan indirme erkânı sırasında aşk, heyecan ve göz yaşıyla okunan duânın bir bölümü şu şekildedir: *“Yâ Rab! Yüzümüz kara, günâhımız çok, divân-ı dergâhta duâmızı Sen kabûl eyle, red eyleme. Ol Sen’ün Hak’lığın hakkı için; fezâyil-i muhabbet-i Zât hakkı için; Muhammed Mustafâ hakkı için; Cemâl-i Pür Nûr’u hakkı için; Kemâl-i Kudret, aşk-ı Mürtezâ hakkı için; Kelâm-ı Kadîm, ilm-i esmâ hakkı için; dahî aynî müsemması hakkı için; muallâ, arş, kürsî hakkı için;*

*Muhammed Mustafâ ve Aliyyü'l-Murtazâ hürmeti hakkı için; velilerin hırkası ve şalı hakkı için; nebilerin seyr itdiği mi'râc hakkı için; Mekke ve Medîne ve Hac hakkı için; serâser cümle enbiyâlar hakkı için; tarîk-i zümre evliyâ hakkı için... Hak Teâlâ Hazretleri ol geçen merhûmun kabrini Cennetü'l-Me'vâ, suâlini âsân eyleye. Azâbı var ise af eyleye. Cümle günâhlarını bahş eyleye. Rahmet ve mağfîret üzere ise, rahmetini ve mağfîretini günden güne ziyâde eyleye. Diyelim: Allah, Allah.*³

Dâr erkânı sırasında okunan bir *düvâz imâmlar* da aynı şekilde Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisinin dile getirildiği metinlerdir. Beyitlerdeki etkileyici nazım dili, dinleyicilerin yoğun bir inanç tecrübesi yaşamalarına neden olduğu gibi, Hak-Muhammed-Ali sevgilerinin de zirveye ulaşmasına yol açmaktadır. Çok okunan bir düvâz imâmın baş tarafı şöyledir:

*Allah meded, yâ Muhammed, yâ Ali!
Bizi dergâhından mahrûm eyleme,
Pirim Hünkâr Hacı Bektâş Velî,
Bizi dergâhından mahrûm eyleme.*

*Âdem safiyyullâh atam hakkıyçün,
Muhammed Mustafâ Hâtem hakkıyçün,
Eyyüb'a sürdüğün sitem hakkıyçün,
Bizi dergâhından mahrûm eyleme.*

*Hasan'ın aşkına kılarım zârî,
Hüseyn'dir dînimizin serveri,
Âlemler cânısın Cenâb-ı Bârî,
Bizi dergâhından mahrûm eyleme.*⁴

Nazım dilinde isim olarak telaffuz edilen Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisi, bazen de resim halini almış, onları sembolize eden lâle ve gül motifleri insanımızın gözünden gönlüne akan ilâhî esintilere neden olmuştur. Ebrû sanatçılarımız yaptıkları sanat eserlerinin en üst makâmına Allâh'ın sembolü olan "lâle"yi, onun biraz aşağısına Muhammed Mustafâ'yı sembolize eden "gül"ü yerleştirmişlerdir. Birbirlerinden ayrılmayan bu iki motifin hemen altındaki "gül"lerden birisi Aliyyü'l-Murtazâ'yı diğeri ise Fâtımatü'z-Zehrâ'yı temsil etmiştir. Ebrûdaki güzellik ve bütünlüğü tamamlayan ve henüz açılmak üzere olan iki adet "gül goncası" ise Hazret-i Hasan ve Hazret-i Hüseyin'e duyulan muhabbetin sanata yansıyan tasvirleridir.

3 Bkz. *Kitâb-ı Dâr*, Durmuş Topal Özel Kütüphanesi, vr. 18a-20a.

4 Bkz. İsmail Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, Saypa Yayınları, Ankara 1995, 404; Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*, Ardıç Yayınları, Ankara 2000, 112.

Bir olan ve birlik olan canlar, tevhîd kelimesi olan *Lâ ilâhe illallâh*'i hep birlikte büyük bir aşk ve heyecanla söylerken, Muhammed Mustafâ'nın ismi anıldığında, ellerini göğüslerine koyarak derin bir vecd ve saygı içerisinde *salavât* getirmişlerdir. Zâkirlerin on iki imâmların isimlerini okudukları *düvaz imâmlar* İslâm Peygamber'inin evlâdına olan bağlılığı ve yakınlığı ifade etmektedir. Mürşid durumundaki dede ve babalara bağlı buldukları dergâh tarafından verilen ve irşâd için yetkili kıldıklarını belirten *İcâzetnâme*lerin hemen hepsinin başında "*nasrun mina'llâhi ve fethün karîb ve beşşiri'l-mü'minin yâ Allah, yâ Muhammed, yâ Ali*"⁵ ifadesinin bulunması İslâm'ın şîârı olan bu üç ismi dilde ve gönülde bir arada tutmak içindir. Yardımın Allah'tan geldiğini, fethin de yakında bulunduğunu ifade eden bu âyet, pîr ve mürşidlerin kilitli gönülleri açarken müracât ettikleri bir anahtar olmuştur. *İcâzetnâme*lerini ellerine alan, Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisini kalplerine yerleştiren gönül sultanları yedi iklim, dört kıtaya hakikat çerağını götürmüşlerdir. Fethi müjdeleyen âyetle birlikte telaffuz edilen *yâ Allah, yâ Muhammed, yâ Ali* söylemi kalelerden önce gönülleri fethetmeyi başarmış, hakîkata susamış binlerce, milyonlarca gönül bu sayede İslâm'ın güzelliğiyle tanışma şerefine kavuşmuştur.

Seyyid Hüseyin Gâzî ve Seyyid Battal Gâzî'nin yolundan giden alp-eren ve gâzî-dervişlerin kaleleri fethetmek amacıyla gerçekleştirdikleri fütühât hareketlerinde de en başta gelen müşevvik unsur hiç kuşkusuz aynı sevgidir. Milletimiz barış anında da, savaş anında da Hak-Muhammed-Ali aşkına yaşamış, bir olup birlik olup; ebed-müddet devam eden devletler kurmuş ve yaşatmıştır. Allah adı ile başlayan *Gülbânk-i Muhammedî*'ler Hazret-i Peygamber'in nûru ve Hazret-i Ali'nin keremi üzerine inşa edilmiştir. Harp meydanlarında "ölürsem şehid, öldürürsem gâzî olurum" diyerek düşman üzerine yürüyen Yeniçeri'nin dilinde ve gönlünde Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisi bulunmaktadır:

"*Bism-i Şah, Allah Allah!... İllallah!... Baş üryân, sine püryân, kılıç al kan... Bu meydanda nice başlar kesilür, olmaz hiç soran. Eyvallah, eyvallah... Kahrımız, kırıcımız, düşmana ziyan, kulluğumuz pâdişaha ayan. Üçler, beşler, yediler, kırklar. Gülbânk-i Muhammedî, Nür-u Nebî, Kerem-i Ali, Pîrimiz Hünkârımız Hacı Bektâş Velî demine devrânına Hü diyelim! Hü.*"⁶

Bektâşilikle birlikte, Mevlevî ve Halvetî tarikatlarında da çeşitli vesilelerle gülbânkler okunmuştur. Ahîlik adı verilen fütüvvet ehli esnaf arasında yapı-

5 Bkz. Osman Eğri, "Alevî Kaynakların Neşri", *Türkiye I. Dini Yayınlar Kongresi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004, 116; âyetin anlamı: "Seveceğiniz başka bir şey daha var: Allah'tan yardım ve yakın bir fetih. Müminleri (bunlarla) müjdele." Saf, 61/13.

6 Bkz. Noyan, 144.

lan yâran toplantılarıyla çıraklık, kalfalık, ustalık gibi esnaf teşkilatı merasimlerinde de gülbânın önemli bir yeri vardır. Mevlevîlikte sofraya-yemek, aşûre, seyahat, şeb-i arûs, hatim, eşik, seyahat ve cenâzeye dair çeşitli gülbân metinleri bulunmaktadır.⁷

I. Allah Sevgisi

Hak-Muhammed-Ali söylemi bütün gücünü Allah sevgisinden almaktadır. Allâh'a duyulan sevgi Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisinin özünü, kaynağını oluşturmaktadır. Tasavvufî anlayışa göre gizli bir hazîne olan ve bilinmekliğini murâd eden Allâhu Teâlâ Muhammed Mustafâ'yı kendi nûrundan yaratmıştır. Bütün evreni de O'nun hatırına var etmiştir. İlâhî sevginin sınırlarının Hazret-i Peygamber'i ve onun ailesini de kuşatacak bir şekilde genişletilmesi iki şekilde açıklanabilir.

Birincisi: Kur'ân-ı Kerim'de Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisini emir, tavsiye ve tespit eden ifadeler bulunmaktadır: *"Mü'minlerin Allah'a olan sevgisi daha güçlü bir sevgidir."*⁸ *"Ey Peygamber'in Ehl-i Beyt'i! Şüphesiz Allah, sizden kusûru giderip, tertemiz yapmak ister"*⁹ *"Ey Muhammed! De ki: Ben sizden buna karşı yakınlarla (Ehl-i Beyt'ime) sevgiden başka bir ücret istemem. Kim güzel bir iş işlerse onun güzelliğini artırırız. Doğrusu Allah, bağışlayandır, şükürün karşılığını verendir."*¹⁰ Kur'ân'da yer alan bu sevgi talebi Hazret-i Peygamber'in hadislerine de yansıtılmıştır. Hazret-i Peygamber bir bakıma Allah'ın *"Ehl-i Beyt'e muhabbeti talep et"* emrini yerine getirerek; *"Ali'yi seven beni sevmiş olur, beni seven de Allâh'ı sevmiş olur, Ali'ye buğzeden bana buğzetmiş olur, bana buğzeden de Allâh'a buğzetmiş olur"*¹¹ *"Ey Ali, ben ilmin şehriyim, sen ise onun kapısıdır. Şehire ancak kapıdan varılır. Bir kimse, beni sevdiğini söyleyip sana buğz ederse, beni sevmiyordur ve yalancısıdır. Zira sen, bendensin ve ben de, sendenim. Senin ve senden gelecek evlatlarından olan imâmın misali, Nûh'un gemisi gibidir. Her kim gemiye bindiyse, kurtuldu ve her kim muhâlefet ettiyse, helâk oldu"*¹² buyurmuştur. "Hak-Muhammed-Ali söyleminin teolojik temeli de Hazret-i Peygamber'den rivâyet edilen bu hadislerdir" denebilir. *"Hasan ve Hüseyin'i seven beni sevmiş,*

7 Bkz. Mustafa Uzun, "Gülbân" *DİA*, XIV, 234.

8 Bakara, 2/165.

9 Ahzâb, 33/33.

10 Şûrâ, 42/23.

11 et-Taberânî, *Mu'cemül-Kebîr*, XXIII, 380, Hadis No: 901; el-Müttakî el-Hindî *"Kenz'ül-Ummâl"* XII, Hadis No: 1264.

12 Enis Emir, *Fazilet-i Ehl-i Beyt-i Rasûlillah*, İstanbul, ts., Der Yayınları, ss. 338-339.

*onlara kin tutan da bana kin tutmuş olur*¹³ hadisinde de yine Ehl-i Beyt sevgisi Peygamber sevgisi ile birleştirilmiştir.

Asırlardır halkımız tarafından okunan ve pedagojik bir imân, ibâdet, ah-lâk kitabı olan *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*'nda bu konu insanlarımızın anlayabileceği bir dil ve üslûpla dile getirilmiştir: Cabbâr Kulu, Hazret-i Peygamber'i sevmenin dört şahidi bulunduğunu ifade etmektedir. Bunlar: 1. Gittiği yola gitmek. 2. Sünnetini tutmak. 3. Vücûdunu temizleyip, hilâf şeyleri atmak. 4. Hazret-i Peygamber'in evlâdına (Ehl-i Beyt'ine) saygı göstermek.¹⁴ Eserde Hazret-i Muhammed'i seveni Allah'ın da seveceği ve çok rahmet edeceği dile getirilmektedir. Hazret-i Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisi, hayatın içinden bir örnekle de açıklanmaktadır: "Bir kimse gelse sana dise ki, ben senün dostunum, seni pek severim dise, ammâ senün sözünü tutmasa, senün gittüğün yola gitmese, malına eğrilik itse, evlâdını sevmese, sen ol kişinin sözüne inanın musun, sen ol kişiyi sever misin?"¹⁵ *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*'nda Hazret-i Peygamber'in dilinden, âhiretteki yerlerinin Cehennem olmasından korkulan on grup insandan bahsedilmektedir ki bunlardan birincisi Hazret-i Peygamber'in ve Hazret-i Ali'nin evlâdına (Ehl-i Beyt'e) kötülük yapanlardır.¹⁶

İlâhî sevginin sınırlarının Hazret-i Peygamber'i ve onun ailesini de kuşatacak bir şekilde genişlemesini ikinci olarak şöyle açıklamak mümkündür: Tevhîd inancının inanan insanın iç dünyasındaki sevgiyi diriltici ve çoğaltıcı etkisi, Hazret-i Peygamber ve O'nun Ehl-i Beyt'inden başlayarak bütün insanlığı ve eşyayı kuşatan bir sevgi taşmasına neden olmaktadır. Bu taşmanın temelinde Allâh'a aşk ve sevgiyle bağlanma ve yönelme bulunmaktadır. Tevhîd inancı, insanı manevî olarak zenginleştirmekte, onu sevgi üreten bir merkez, hayatın anlamını keşfeden anlamlı bir "özne" haline getirmektedir. Yunus misâli adı miskin olanların düşmanı "kin" olmuştur. Kimseye kin tutmayan olgunlaşmış ve zenginleşmiş gönüller, bütün âleme bir gözle bakmışlardır.

Tevhîd inancının zıddı olan putperestlik ise, sevgi duygusu ile birlikte insanı varoluşsal olarak fakirleştiren bir etkiye sahiptir. Fromm, putperestlik gibi inanç sorunlarının insanın bilgi, duygu ve eylem alanlarındaki üreticilik yeteneklerini yok ettiğini ifade etmektedir. Putperestliği, insanın kendisine yabancılaşması olarak nitelendiren Fromm, tektanrılı dinlerle çok tanrılı dinler arasındaki temel ayrımın sebebinin, yalnızca tanrıların sayısı olmadığını,

13 Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, I, 136.

14 Bkz. *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, Eyüp Öztürk Özel Kütüphanesi, H. 1165, vr. 110b.

15 Bkz. *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, vr. 111a.

16 Bkz. *Kitâb-ı Cabbâr Kulu*, vr. 21a-21b.

asıl farkın kendine yabancılaşma olduğunu söylemektedir. Putperest insan, enerjisini, sanatsal yeteneklerini bir put yapmak için harcamaktadır. Sonra da kendi insanca çabasının sonucundan başka bir şey olmayan bu puta tapmaktadır. İnsanın yaşam güçleri, bir “nesne” ye aktarılmıştır. Bu nesne artık bir put olduğundan, insanın kendi üretici çabalarının sonunda ortaya çıkmış bir şey değil de sanki ondan kopuk, onun üstünde, ona karşı olan, insanın tapıp boyun eğdiği bir şey olarak algılanır. Puta tapan insan, kendi elleriyle yaptığı şeyin önünde eğilir. Put, onun yaşam güçlerinin yabancılaşmış bir şekilde ifadesidir. Tek tanrılı dinde Tanrı, kavranamaz, tanımlanamaz. O, bir nesne değildir. Puta tapan insan, kendi içindeki tikel bir niteliğin yansıtılmış bir biçimi önünde eğilir. Ona boyun eğer. Kendisini canlı, sevgi ve düşünce eylemleri yayan bir merkez olarak görmez.¹⁷ Tevhid inancı gönül Kâ’be’sindeki putları kırdığından dolayı, gönüllerini İbrâhim (a.s.) misâli imâr eden gönül mimarları kalp kırmamış, gönül yıkmamışlardır. En önemlisi ise hakikati insâniyeyi kavramaları nedeniyle insan-ı kâmil olma yönünde sürekli bir ilerleyiş, yükseliş içerisinde olmuşlardır.

Bizim kültürümüzü oluşturan, ona asırlar ötesinden şekil ve mana veren Hak âşığı erenlerimiz sevginin insanı insan yapan, başka bir ifadeyle onu insanlaştıran, olgunlaştıran özelliğine dikkat çekmişlerdir. Ehl-i Beyt’ten olan ve Pir-i Türkistan olarak anılan Hoca Ahmed Yesevî “aşksız kişi insan değildir, sevgisiz kişi Şeytan kavmindendir” sözüyle, sevgiyi insanla özdeşleştirmektedir. Ona göre sevgisiz bir insan düşünmek mümkün değildir. Her türlü olumsuzluk ve kötülüğün çaresi; aşk ve sevgidir. Pir-i Türkistan, bu durumu şu beyitlerle anlatır:

*“Ateşe salsa, ateşten yanmaz âşık kişi;
Yer ve göğü bostan kılar akan yaşı;
Allah dese, şeksiz parlar içi dışı;
Kavrulup yanmak âşıklara bâzi olur.”¹⁸*

Yukarıdaki mısralarda Hazret-i İbrahim’e de bir telmih bulunmaktadır. O aracı, vasıta kabul etmeyen bir aşk ve sadâkatle Allâh’a bağlanmış ve içine atıldığı ateş mâşûku olan Allah tarafından bir gül bahçesine çevrilivermiştir. Hoca Ahmed Yesevî âşığın yaşaması muhtemel dinî deneyimlerden de söz etmektedir. Âşığın Allah sevgisinden dolayı gözyaşı dökmesi, içi ile dışının bir olması, yani manevî bir arınma gerçekleştirmesi ve bütün bu süreci yaşarken yanıp, kavrulması aşkın tezâhürlerindedir.

17 Erich Fromm, *Sağlıklı Toplum*, (trc. Yurdanur Salman), Payel Yayınları, İstanbul, 1990, ss. 135-136.

18 Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, (Yayını hazırlayan: Kemal Eraslan), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1993, 235.

İnsanın kendisini gerçekleştirme ve tam insan olması üzerine düşünen varoluşçu psikologlar da sevgi ile birlikte dinî duygu ve deneyimin önemini vurgulamışlardır. Maslov'a göre Allah sevgisinden dolayı "gözyaşı dökmek", "derin bir iç huzûr hissetmek" gibi doruk dinî deneyimi yaşayan herhangi bir kimse, kendisini gerçekleştiren insanlardaki niteliklerin bir çoğunu geçici olarak edinir. Yani, deneyimi yaşadığı anda, kendisini gerçekleştiren biri olur. Bu anlar, yaşadığı en mutlu ve heyecan verici zaman dilimleri olmakla kalmaz, aynı zamanda en üst düzeyde olgunluğa eriştiği, bireyselleştiği, bütünlendiği en sağlıklı anlar olurlar. Kişi, böyle zamanlarda gizilgüçlerini tamamen gerçekleştirmeye, varlığının özüne, tümüyle insan olmaya daha yakın bir durumdadır.¹⁹ Doruk deneyimlerde kişi, kendisini diğer zamanlara göre daha bütünleşmiş hisseder. Kendisi ile daha barışıktır. İç sürtüşme azalmış, sinerji fazlaşmıştır.²⁰ Kendisiyle barışık olan insan pozitif davranışlar geliştirmeye başlar.

Kalpte duyulan Allah sevgisi, davranışlara da sabır, tahammül, hoşgörü ve fedâkârlık şeklinde yansır. Hacı Bektâş Veli'nin "Kendi aybımı görür ol! Kendi nefsinin emrinden kaçın! Kendini, kendi halinden gafil tutma! Düşman hakir olsa da hor tutma!²¹ İsar etmek dostluktur. İncinsen de incitme! İyiliğe karşı kötülük hayvanlıktır. Fenalığa karşı iyilik insanlıktır. Fenalığa karşı fenalık köpekliktir. İyi tabiatlı olmak selamettir"²² şeklindeki sözlerinde Allah sevgisinin değıştirici ve dönüştürücü etkisiyle, bireyselleşmeden sosyalleşmeye adım atmış kâmil bir insanın davranışları sıralanmaktadır. Kendisini gerçekleştiren ve aşan insan, iyilikleri açığa çıkartan bir ıslahçıdır.

Maslov'un sözünü ettiği doruk deneyimler, İslam Tasavvufu'ndaki "hâl" ve "makâm"lara benzemektedir. Örneğin; tasavvuftaki "rızâ" makâmına ulaşan kişi, evrende ikilik, çelişme, kötü, çirkin, acı, gam görmez. O, kendisini tanıyarak, gerçekleştirmiş ve aşmıştır: Benlikten kurtulmuştur. Allah'a ulaşmıştır. Derin bir içsel tatmin, adanmış bir sevgi, diğer insanlara karşı empati, samimiyet ve insanlığa sürekli hizmet düşüncesi, rızânın görünümleridir. Rızâ, hayatın olduğu gibi kabul edilmesidir. Süfînin, bir damlanın okyanusa katılması gibi var oluşun ritmine katılması halidir. Benliğini geçmişin alışkanlıklarından ve geleceğin arzu ve kaygılarından kurtarmıştır. İçinde bulunduğu anı yaşar ve değerlendirir.²³

19 Abraham H. Maslov, *İnsan Olmanın Psikolojisi*, (trc: Gönül Suveren), Kuraldışı Yayınları, İstanbul, 2001, 104.

20 Maslov, 112.

21 Hacı Bektâş Veli, *Kitâbu'l-Fevâid*, (Yayına hazırlayan: İ. Ö.), Ayyıldız Yayınları, ts. Ankara, ss. 56, 57.

22 Hacı Bektâş Veli, *Kitâbu'l-Fevâid*, ss. 54, 55.

23 Kemal Sayar, "Geçmişin Bilgeliliği Bugünün Psikoterapileriyle Uyuşabilir mi?", Sufi Psikolojisi, Derleyen: Kemal Sayar, İnsan Yayınları, İstanbul 2002, 26.

Hacı Bektâş Velî *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye* adlı eserinde, kalbi Allah aşkı ile dolu olan bir insanın, hangi ma'nevî halleri yaşayabileceğini şöyle açıklamıştır: “*Derviş, ilâhî düşüncelere dalmalı, sevgi meyvelerini dermeli, rûhunu tevhid içinde tutmalı, ilâhî sırlara ulaşmaya gayret etmeli, başına ihlâs tâcı koymalı, huzûra çıkma kemeri kuşanmalı, ibâdet bineğine binmeli, teklik makamına erebilmek için kulluk kurbacını eline alıp, gayret atını birlik meydanında koşturmalıdır. Gönlünü tevhid suyu ile beslemeli, rûhunu Hakk'ın görüntü nurlarıyla ışıklandırmalı insanın özü benim sırrımdır, Ben de onun sırrıyı incisine kavuşmak için görüntü denizinde dalgalık yapmalıdır.*”²⁴

Allah'a ulaşan kişi, O'nun suçlayan, mahkum eden, mutsuzluk ve üzüntü veren, ya da sarsıcı bir güç olmadığını anlamış olur. Allâh'ın bütün eşyayı kuşatan merhamet ve inâyetine hayran olur. Bu kişinin muhtemel duyguları, merhamet, yardımseverlik, incelik, neşe ve belki de Allah'tan ayrı kalmanın verdiği bir miktar hüzün olabilir. Adı geçen duygular, tümüyle kendisini gerçekleştiren insanların dünyaya tepki verirken ve doruk deneyimleri yaşarken hissettikleridir.²⁵

Aşk ve sevginin kişiyi hamlık ve çiğlikten kurtarıp, onu pişirerek olgunlaşmaya doğru tatlı ve zevkli bir uğraşı içerisinde sürükleyip götürmesi, ona manevî seyrini tamamlatması tekke ve dergâhlardaki eğitim-öğretimin olmazsa olmaz şartı sayılmıştır. Kaygusuz Abdal *Kitab-ı Miglate* adlı eserinde aşkın dervişin eğitim sürecindeki bu önemli yerini şu örnek olayı anlatarak dile getirir: “*Bir kişi, Hz. Ali'nin yanına gelip elini öper ve ona: 'yâ Ali, ben sana mürid olayım, erkân u tavrı bana öğret, bilmediklerimi bana bildiresin' der. Hz. Ali de ona; 'Hoş ola! Evvela kendi irâdenle gelmen lazım' diye cevap verir.* Kaygusuz Abdal, bu olayı anlattıktan sonra şu yorumu yapmaktadır: “Bu dergâha her kim ‘aşk’ ile gelirse nasibini alır. Aşkla gelmeyen mahrum kalır.”²⁶ Tarıkata bağlılık, mürşide sadakat ve Allah sevgisini hissedebilmek için “aşk” duygusunu yaşayabilen insanlar, dergâha alınmıştır. Bu konuda bir kayıt ve şart konulmamıştır. Ancak, aşk ateşinde pişmeyen gönüllerin olgunlaşması mümkün görülmemiş olacaklar ki Kaygusuz Abdal tarafından tasavvuf yoluna girmeye davet edilmemişlerdir...

24 Hacı Bektâş Velî, *Makâlât-ı Gaybiyye ve Kelimât-ı Ayniyye*, (Yayına hazırlayan: Davut Duman), Gazi Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Arş.Mrk.Yayımları, Ankara 2004, ss. 3-4.

25 Abraham H. Maslov, *Dinler, Değerler, Doruk Deneyimler*, (trc: H. Koray Sönmez), Kuraldışı Yayınları, İstanbul 1996, 80.

26 Kaygusuz Abdal, *Kitab-ı Miglate*, (Yayına hazırlayan: Abdurrahman Güzel), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1983, ss. 87-88.

Genel olarak tasavvufta, özel olarak da Bektâşilikte “Allah aşkı”nın özel bir yeri ve önemi vardır. Aşk, cana hareket getirir, yakar. Bu aşka, muhabbet ateşi denmektedir.²⁷ Bektâşilikte “elif” harfi, şekil itibariyle düz olmasından ve yukarıyı işaret etmesinden dolayı, ruhûn yukarıya; Allah’a ulaşmasını sembolize etmektedir. “Cim” ve “dal” çeşitli şekillerde açıklanırlar. Cimin “cemâlu”llah, yani Allah’ın güzelliği, dalın da Allah aşkı okyanusuna dalmak anlamına geldiğine inanılmaktadır.²⁸

Âşıklar, söz ve halleri ile insan-ı kâmilliğe kadar giden yolda “öncü” olmuşlardır. Kaygusuz Abdal, tâliblere âşıkların yollarından gitmelerini tavsiye etmektedir: “Elinden geldiği kadar, âşıkların yolundan git. Onların söylediklerine kulak ver. Çünkü âşıklar, Hakk’ı tanıyan ve doğruyu görenlerdir. Âşıkların dışında kalanlar kördürler. Bunlar, dünya için çalışırlar ve âşıklardan başkalarını kendilerine köle ederler. Halbuki âşıklar, hakşinastırlar. Müşkillerini halletmiş olup, hedeflerine ulaşmışlardır. Bunlar, dünyayı düşündükleri gibi âhireti de düşünürler. Peygamber’in izindedirler ve başkasına ümit bağlamazlar. Bunların dışında olanlar, abesle uğraşanlardır. Doğru yolu tutmuş bir insanın hayalleri, onu bu dünyadan alır, ulvî dünyaya götürür ve Hakk’a ulaştırır. Onların yanında Hakk’tan başka bir şey konuşulmaz.²⁹ Âşıklar, Allah sevgisi ile yaşamaya alışmışlardır. İstedikleri, bizzat görüldüğü için iddialaşma ve kavgalardan uzaklaşmışlardır.³⁰ İnsanlar, dünyanın malını, mülkünü paylaşmak için tartışıp dururken, onlar Allah aşkı ile doymuşlar, ondan başka şeylere iltifat etmemişlerdir. Muradlarına kavuşunca, başka isteklerden kurtulmuşlardır. Kendileri dünyadadır. Alırlar, satarlar, kazanır ve harcarlar. Fakat kalp ve gönülleri sürekli Hak ile beraberdir.

1. Âşık ve Dünya Sevgisi

Eserlerinin pek çok yerinde aşk ve aşkın mekanı olan kalp hakkında bilgi veren Hacı Bektâş Veli’ye göre, kişiyi aşktan alıkoyan yegane engel dünya sevgisidir.³¹ Kalbini dünya sevgisi ile dolduranlar devamlı onu elde etmek için mücadele ederler. Birilerini engellemek, birilerinin hesaplarını boşa çıkarmak için plan ve projeler yaparlar. Hacı Bektaş Veli’ye göre ise dünya; mezbeleden

27 Hacı Bektaş Veli, *Makâlât*, (sad. Hüseyin Özbay), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, 27.

28 John Kingsley Birge, Çeviri: Reha Çamuroğlu, *Bektâşilik Tarihi*, Ant Yayınları, İstanbul 1991, 110.

29 Kaygusuz Abdal, *Dilgüşâ*, (Yayına hazırlayan: Abdurrahman Güzel), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1987, 64.

30 Seyyid Ahmet Rıfat Efendi, *Mir’âtü’l- Mekâsîd fi Defil- Mefâsîd*, İstanbul 1293 H. 59.

31 Hacı Bektaş Veli, *Kitabu’l- Fevâid*, 15.

başka bir şey değildir ve dünyaperestler de hiçbir zaman ondan ayrılmazlar.³² Fakat dünyayı tam manasıyla elde etmek de mümkün değildir. Hacı Bektaş Veli, dünya hakkında şunları söyler: “Dünyayı zahmetle elde ederler ve hasetle muhafaza ederler; hasretle de ellerinden çıkarırlar.”³³ Ona göre dünya, müslümanların birbirleri ile mücadele etmelerine değmeyecek kadar değerlidir. Değerli olan bir şey varsa o da, Allah ve Allah'ın yarattıklarına karşı sevgi duymaktır.

Günümüz psikologlarından Erich Fromm, para tutkusunun peşinde koşan bir kişinin bu yönelişin denetimine girmiş olduğunu söylemektedir. Para, o kişinin taptığı puttur. Kendi içinde her şeyden soyutlayarak para açlığı biçiminde dışarıya yansıttığı puttur. Böylece insan, bütünüyle kendi elinden çıkma nesnelere oluşan bir dünya yaratmıştır. Ne var ki kendi eliyle yarattığı bütün bu şeyler, onun üstüne çıkmıştır. Kendisini, yaratıcılık gücü olan bir merkez olarak değil de, elleriyle yaptığı bir robotun kölesi olarak algılar.³⁴

Vîrânî Baba Hak âşığının dünya ve onun içindekilerine bakışını bir beyitinde şöyle açıklamaktadır:

“Âşıklar dâr-i dünyanın ne mâline ne zehrîne,
Mukayyed olmadı asla hemen âştır murâdullah.”³⁵

Âşıklar, “terk-ü dünyâ, terk-ü ukbâ ve terk-ü terk” etmişlerdir. Onların tek isteği Allah'a ulaşmak (vuslat)tır. Niyâzî Mısri, bu durumu şöyle ifade etmektedir:

“Dünyâyı nider âşık, ukbâyı nider sâdık,
Mısri ola gör ayık sen vuslata erince.”³⁶

Âşıklar, Allah aşkının doyulmaz tadına varınca, bundan mahrum olan insanları tenkid etmekten de geri durmamışlardır. Çünkü, onlar bilmektedirler ki, kînin, kibirin ve hasedin sebebi, sevgiyi dünyaya yöneltmektir. Yunus, âşık olmayan insanı, yemişsiz ağaca benzetmektedir. Ona göre aşk, insanın varoluşsal tezâhürüdür. Âşık olmayan insan, varoluş amacına uygun yaşamıyor demektir:

“Âşık olmayan Âdem benzer yemişsiz ağaca,
Ağaç yemiş vermeyince yakarlar kapkarece.”³⁷

32 Hacı Bektaş Veli, *Kitabu'l- Fevâid*, 15.

33 Hacı Bektaş Veli, *Kitabu'l- Fevâid*, 56.

34 Erich Fromm, ss. 137-138.

35 *Aşık Vîrânî Divânı*, (Yayına hazırlayan: M. Halid Bayrı), Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1957, 59.

36 *Niyâzî Divânı*, Maarif Kitaphanesi, ts., 62.

37 *Yunus Emre Divânı*, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1954, 109.

Burada insan yemişi olmadığı için yakılan ağaca benzetilerek, Cehennem'deki ateş hatırlatılmak istenmektedir. Bu dünyada Yaratıcısı olan Allah'a aşkla bağlanmayan, O'nu bilmek ve bulmak için çalışmayan insanın hiçbir işe yaramadığı düşüncesiyle âhirette Cehennem odunu olacağına³⁸ dikkat çekilmektedir.

Yunus'a göre aşk, insanın elinden tutan, doğru yolu gösteren bir varlıktır. Yine bu anlamda aşkı, camideki imama benzetir. Gönül ise, onun cemaatidir.³⁹

Allah aşkı, O'na âşık olanlar tarafından şiirlerde işlenmiştir. Niyâzî Mısırî, Allah aşkının güzelliğini ve vuslata ermeyi o kadar çekici bir dille ifade etmektedir ki, bu mısraları okuyan veya dinleyen bir tâlibin âşıklıktan başka bir yol tercih etmesi zor görünmektedir:

*“Ey Allah'ım seni sevmek ne güzeldir ne güzeldir,
Yolunda bâş ü cân vermek ne güzeldir ne güzeldir,
Visâlin derdine düşmek, yanup aşk oduna pişmek,
Sonunda Sana erişmek ne güzeldir ne güzeldir.”*⁴⁰

Virânî Baba, aşkın mânevî yolculuğunda kişiye nasıl yol gösterdiğini ispatlamak istercesine Peygamber'lerden örnekler vermektedir. Ona göre aşk, zorlukları kolaylığa çeviren bir yardımcıdır:

*“Bu aşk eyler kişiyi Hakk'a vâsil,
Halil'in ateşinin gülzândır aşk,
Kamu aşk ehlinin aşktır nemâsı,
Mûsâ'nın “len terâni” nâridir aşk,
Muhammed aşkına var etti Kadir,
Serâser dü sera izhâr eder aşk.”*⁴¹

2. Âşık ve Kur'an-ı Kerîm

Hakk âşığı şâirler, âşıkların ayırdedici özelliklerinden de bahsederek, aşkı sevdirmeye çalışmışlardır. Aşkın ve âşığın mahiyetini açıklayarak, yolu kolaylaştırmayı düşünmüş olmalıdırlar. Âşık, öncelikle Mâşûk'u olan Allah'ın Hz. Muhammed'e vahyettiği Kur'an'a çok düşkündür. Kur'an âşığı olduğu Hakk'ın kelâmıdır. Hacı Bektâş Velî, *Makâlât* adlı eserinde; kalbi Allah aşkı

38 “Yapamamazsınız -ki yapamayacaksınız- o takdirde, inkâr edenler için hazırlanan ve yakıtı insanlarla taş olan ateşten sakının.” Bakara, 2/24.

39 Bkz. Yunus Emre Divânı, 288.

40 Bkz. Niyâzî Divânı, 162.

41 Bkz. Âşık Virânî Divanı, 122.

ile dolu olanların, bir gün mutlaka Allâh'a kavuşacaklarını ifade etmektedir.⁴² Fakat Allâh'a kavuşmak için âşığın, gönlünü ve kulağını Kur'an-ı Kerim'deki mesajlara açması gerekmektedir. Âşık Kur'an'ı sadece dinlemekle kalmaz, çok sevdiği Rabb'inin âyetlerini çok okur; canı ve gönlü ile Kur'an'ı sever.⁴³ Vaktini onunla geçirir. Çünkü Kur'an, çok sevdiği Rabb'inden, çok sevdiği Habib'i vasıtasıyla insanlığa iletilmiştir. Bu yüzden Bektâşî âşıklarının şiirlerinde, yüzlerce âyete telmih bulunmaktadır. Kur'an'ı gece gündüz okuyan âşık, aşkın sınır tanımayan bir deniz olduğunu yine Kur'an'dan öğrenir ve şöyle söyler:

*"Bu aşk bir bahr-i ummandır bana hadd ü kenâr olmaz,
Delîlim sırr-ı Kur'an'dır bunu bilende âr olmaz."⁴⁴*

Hacı Bektâş Velî, Kur'an'ın mâşuktan âşığa bir mektup olduğunu söyleyerek, çevresindekilere şu telkinde bulunmaktadır: "O halde ey derviş! Bilesin ki; Kur'an Allah kelâmıdır. Hz. Peygamber'e amel etmesi ve elçi olarak halka bildirmesi için indirilmiş bir kitaptır. Ey derviş! Bilesin ki; yüce Allah'ın rızasını kazanmak ve Hz. Mustafâ'ya itaat etmek Kur'an'ın emridir. Buna göre kendini Kur'an'a lâıyk hale getirmeyen, onunla aydınlanmayan, onun rahmetini ve izzetini kazanmayan kör olmuş demektir. Her kim, onu okur, duyar ve unutursa, onunla amel etmezse, yüce Allah'ın şu buyruğundan kurtulamaz: *'Benim kitabımdan yüz çeviren kişinin dar bir geçimi olur ve kıyamet günü de onu kör olarak haşrederiz.'*⁴⁵ O zaman bu kör adam, *"Allah'ım beni neden kör olarak haşrettin? Oysa ki ben görüyordum"*⁴⁶ diyecek. Allah da buyuracak ki; *'Bizim âyetlerimiz sana geldiğinde sen onları unuttun şimdi de biz seni unuttuk.'*⁴⁷

Hakk'ın sözüne (Kur'an'a) ve hak (doğru) söze kulak vermek, kişinin kalbini kötü duygu ve düşüncelerden arındırarak, aşk denizinde yol almasına yardımcı olur. *Şeyh Safî Buyruğu*'nda aşkın, kalbi temizleyen bu fonksiyonuna işaret edilmektedir:

*"Hak söze kanmayınca,
Hakk'a dayanmayınca,
Kalbinin pası gitmez,
Aşka boyanmayınca."⁴⁸*

42 Bkz. Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 29.

43 Âşığın Kur'an'a bağlılığı konusunda bkz. Aşık Paşay-ı Velî, *Garibnâme*, (Yayın hazırlayan: Bedri Noyan), Ardıç Yayınları, Ankara 1998, 153.

44 İsmail Özmen, *Alevî-Bektâşî Şiirleri Antolojisi*, Saypa Yayın Dağıtım, Ankara 1995, II., 499.

45 Tâ hâ, 20/124.

46 Tâ hâ, 20/125.

47 Tâ hâ, 20/126; Hacı Bektâş Velî, 20-22.

48 *Şeyh Safî Buyruğu*, (trc: Mustafa Erbay), Ayıldız Yayınları, Ankara 1994, 74.

Hakk'ın sözü olan Kur'an'ı sürekli okuyan âşık, Kur'an ahlâkı ile ahlâklanarak, yürüyen bir Kur'an haline gelir. Artık onun sözleri de Kur'an'dan başka bir şey değildir. Âyetle konuşur. Eşyâ ve hâdiselere Kur'an perspektifinden bakar. Yunus Emre, âşığın geldiği bu mânevî dereceyi şu beyitte dile getirmektedir:

*“Sayru olmuş iniler Kur'an ününü dinler,
Kur'an kendisi olmuş kendi Kur'an içinde.”*⁴⁹

Hânedân-ı Ehl-i Beyt'ten olan Hak âşıklarının Allah sevgisi ile Kur'an sevgisini bir araya getirmeleri, sürekli ikisine birden vurgu yapmaları Hazret-i Peygamber'in *“Size, uyduğunuz takdirde benden sonra asla sapıtmayacağınız iki şey bırakıyorum. Kur'an-ı Kerim ve Ehl-i Beyt'im. Bu iki şey, Cennet'te Kevser havuzunun başında, bana gelip (hakkınızda bilgi verinceye kadar) birbirlerinden ayrılmayacaklardır”*⁵⁰ hadisini akla getirmektedir. Hazret-i Peygamber'in tertemiz nesli, dedeleri olan Allah Rasûlü'nün bıraktığı emanet olan Kur'an'ın okunmasını, anlaşılmasını ve içerisindeki prensiplerin uygulanmasını temin etmeye çalışmışlardır. Çevrelerindeki insanlara Allah sevgisinin kaynağının Kur'an olduğunu öğretmeye gayret etmişlerdir.

3. Âşık ve İbâdet

“Ölmeden önce ölmek” sırrına eren âşığı bu dünyada Rabb'ine kavuşturacak ve mâşûku ile buluşturacak yegâne eylem O'na kulluk ve niyâzda bulunmak, ibâdet ve münâcât etmektir. Gerçek âşık, sevdiğine hizmette bulunup, isteklerine boyun eğmek, sevgilisinin yüzüne bakabilmek, sözünü işitip O'nunla konuşabilmek, her zaman O'nu beklemek, konuşmasını bitirdikten sonra, isteklerini yerine getirmesi için O'na yakarıştaki bulunmak ister. Âşık, bir vaktin namazını bitirdikten sonra, gelecek olan vakti istek ve özlemle beklemeye başlar. Onun için her bir namazın vakti, Allah'a vuslat demektir. O'na, O'nun gönderdiği Kur'an'ı okuyarak ibâdet eder.⁵¹ Gül Baba *Feyznâme*'sinde bu olguyu dile getirmektedir:

*“Âşık olmakdır Hak'ka kılmak nemaz,
Âşık-ı hak isen iyle pes niyâz.”*⁵²

49 Yunus Emre *Divânı*, 127.

50 Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ, *Sünenü't-Tirmizî, Menâkıb*, 3788, Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, Beyrut 1987, V., 622

51 Seyyid Ahmet R. Efendî, 169.

52 *Feyznâme-i Misâli Gül Baba* (II. Bölüm), (Yayına Hazırlayan: Hacı Yılmaz), *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, sayı 16.,169.

Çok sevdiği Rabb'ine yakınlaşmak için, farz olan ibâdetler dışında nâfilelere devam eder. Büyük Allah dostları, iç dünyaları ile Hakk'a ulaşabilmiş iken, dış dünyaları ile de ibâdetlere devam etmişlerdir.⁵³ Rabb'lerini fikir, O'na şükür ve O'nu zikirden geri durmamışlardır. Âşık Paşa-yı Velî, bunu âşık için bir zorunluluk olarak görmektedir:

“Âşıka vacibdür şükr'eylemek,
Şükr'ile Allah adın zikrelemek.”⁵⁴

Önemli olan âbidlik makâmından âşıklık makâmına yükselebilmektir. Hacı Bektâş Velî, zâhidin yetmiş yıllık ibâdetinin ârifin bir saatlik tefekkürüne, ârifin yetmiş yıllık tefekkürünün de muhibbin bir saatlik münâcâtına eşit olduğunu söylemektedir.⁵⁵

Hacı Bektâş Velî, ibâdetlerin Cennet sevgisi veya Cehennem korkusu için değil, Allah sevgisi için yapılması gerektiği görüşündedir. Ona göre; müminin uğraşısı üç çeşittir: İbâdet, ubûdiyet ve ubûdet. İbâdet; Cennet sarayları, hûrî-gılmanlar ve Cennet nimetlerinden faydalanmak için yapılır. Ubûdiyet; Allah'a yakınlaşmak ve uhrevî dereceleri elde etmek için yapılır. Ubûdet ise; Allah'ın zatı ve sevgisi için yapılır.⁵⁶ Böylece, yapılan ibâdetler niyetlere göre derecelendirilmiş olmaktadır. Önemli olan Cennet ve uhrevî derecelerin ötesindeki; Allah'ın zâtını hoşnut etme ve sevgisini kazanma hedefini gözetebilmektir.

Hacı Bektâş Velî, ibâdetleri yukarıdaki bakış açısıyla değerlendirmektedir. Namazın sonu ilâhî olgunluk, zekâtın sonu gönül Hak'tan gayri şeylerden temizlemek ve samimiyetle Hakk'ın sevgisine yer vermektir. Orucun sonu ise, Hak'la zenginleşmek ve maddî şeylerden uzak durmaktır.⁵⁷ Hünkâr'a göre oruç ibâdetinin halk (şeriat kapısındakiler) derecesinde, seçkinler (tarikât kapısındakiler) derecesinde ve seçkinlerin seçkini (hakikat kapısındakiler) derecesinde olmak üzere üç seviyede yerine getirilmesi mümkündür. Birinci derecedeki oruçta, karın ve cinsel organlar orucu bozan şeylerden korunmaktadır. İkinci derecedeki oruçta, göz nâ-mahreme bakmaktan, kulak uygunsuz sözleri duymaktan ve dil haksız yere konuşmaktan korunmaktadır. Üçüncü derecedeki oruçta ise, gönül Hak'tan gayri her şeyden korunmaktadır.⁵⁸ Bi-

53 Seyyid Ahmet R. Efendi, 61.

54 Âşık Paşay-ı Velî, *Garibnâme*, 223.

55 Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 48, 49.

56 Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, (Yayına Hazırlayan: Davut Duman), Gazi Ü. Türk Kültürü ve Hacı Bektâş Velî Arş. Mrk. Yayınları, Ankara 2004, 18.

57 Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 42.

58 Hacı Bektâş Velî, *Makâlât*, 41.

rinci derecedeki oruç nefsi arındırmakta, ikinci derecedeki oruç kalbi temizlemekte, üçüncü derecedeki oruç ise, rûhu yüceltmektedir. Nihâî hedef, Hakk'a ulaşmaktır.

Allah'ın yaratmış olduğu eşyâdaki hikmet ve incelikleri büyük bir ibret ve hayranlıkla seyrederek. Halkda Hâlik'ı görür. Derin tefekküre dalan âşığın hayranlığı katlanarak artınca, Pâdişâhı zikretmeden, adını anmadan duramaz. Kendi ismi de âşık olan Âşık Paşa-yı Veli, bu durumu şöyle anlatmaktadır:

*“Âşıkın gönlü dolubdur ibrete,
Dili anun yoldaş oldu hikmete,
Halık'ın halkın hemîşe fikr'ider,
Fikr içinde Padişah'ı zikr'ider,
Halka bakmaktan dilek Hâlik durur,
Maksudu Oldur Ana âşıkdurur.”⁵⁹*

Allah'ın güzel isimlerini devamlı anan âşık, nefsini eğiterek, kalbini kötü duygu ve düşüncelerden arıtır. Yunus, aşkın tâlibi nasıl eğittiğini, *“Aşk davâsın kılan kişi, hiç anmaya hırs ü hevâ”⁶⁰* sözüyle ifade etmektedir. Hırs ve hevâdan kurtulan kişi, İlahî aşkı doyasıya tadar ve her manevî makâmı geçerken “daha yok mu” der.⁶¹ Niyâzi Mısri ise, Allah'ın adının zikredilmesinin âşığın her ânını dolduran zevkli bir uğraş olduğunu ifade etmektedir:

*“Hakk'ı seven âşıkların eğlencesi tevhîd olur,
Aşk oduna yanıkların eğlencesi tevhîd olur.”⁶²*

O, gece gündüz Rabb'ini anmakla meşguldür. Bu yüzden de, gözünde uyku yoktur. Yemek yeme gibi bedensel ihtiyaçlarını, kendisini yaşatacak kadarıyla gidermektedir. Dost'tan başka hiçbir şeyi anmaz. Onu ne dünya, ne de onun içindekiler aldatabilir. En önemlisi ise, Hakk âşığı kimseyi aldatmaz. Çünkü, insanları aldatmasını gerektirecek tutku, hırs ve arzulardan kurtulmuş, hürriyetine kavuşmuştur.

*“Dinle şimdi âşıkı ışık neyleye,
Şoldurur kim göze uyku gelmeye,
Dutmaya uyku anun gözlerini,
Gözleyle ol dün ü gündüz yar'ini,
Yimek ile uyku anda kim ola,
Gönül dostu sevmeğe muhkem ola,
Anmaya hiç dosttan ayruk kimseyi,*

59 Âşık Paşa yı Veli, *Makâlât*, 304.

60 Bkz. Yunus Emre *Divânı*, 93.

61 Seyyid Ahmet R. Efendi, 61.

62 *Niyâzi Divânı*, 158.

*Terk ede dost dostluğuyçün dünyeyi,
Dosttan ayruk kimseye bağlanmaya,
Cümle alem mülküne aldanmaya.*⁶³

Hünkâr, *Şerh-i Besmele* adlı eserinde ise daha çok Allah'ın esirgeyicilik ve bağışlayıcılık anlamlarına gelen ve *Besmele*'nin içinde geçen Rahmân ve Rahîm isimleri üzerinde durmaktadır. Allah'ın Rahmâniyet ve Rahîmiyet'ini biz-zat Allâh u Teâlâ'nın bir hadis-i kudsideki (metni Hz. Peygamber'e, anlamı Al-lâh'a ait hadis) ifadesine dayandırmaktadır: "Yâ Muhammed! Benim en yüce adım Allah'tır. Onun içindir ki, Allah'tan ayrı adlarım varsa, hepsi sıfattır. Ni-tekim Hâlik (yaratan) deyince, yaratıcılığım belirir. Rahmân (esirgeyen) deyin-ce, Rahmet'imın çokluğu belirir. Rahîm (bağışlayan) desinler, uçmağî (Cen-net'i) makam olarak vereyim. Allah desinler, perdeyi kaldırayım, yüzümü gös-tereyim. Ey korkucular! (Allah'tan korkanlar) Rahmân deyin ki, sizi korktu-ğunuzdan yana güvenli kılayım. Ey umucular! (Allah'tan umutlarını kesme-yenler) Rahîm deyin ki, umduğunuza eresiniz. Ey âşıklar! Allah deyin ki, düş-manların eziyetinden kurtulup Dost'a (Allâh'a) kavuşasınız.⁶⁴

Hacı Bektaş Velî, kalbi Allah aşkı ile dolu olanların, Allah'a kavuşacakla-rını ifade etmektedir.⁶⁵ "Dost" yolunun sonunda varılacak yer "aşk şehri"dir. Aşk şehrine varmak meşakkatlidir. Mücâhede gerekir. Yunus Emre, bu yo-lun sonunda varılacak aşk şehrinin "yedi kapısı"ndan bahsetmektedir. Birin-ci kapıda bir kişi vardır. O, yolcuya "selim ol sen, miskinlik bulasın der." İkin-ci kapıda, gelenleri korkutup kaçırın "iki arslan" vardır. Üçüncü kapıda ge-lenlere hücum ederek onları yoldan döndürmek isteyen "üç yılan" vardır. Dördüncü kapıda ise, dört "pîrlar" vardır. Beşinci kapıda, yolcuyu yolundan alıkoymak için ona türlü şeyler satmak isteyen "beş ruhban", altıncı kapıda ise, yolcuyu yolundan çevirmek isteyen "güzel bir kız" vardır. Yedinci kapıda ise, "yediler" oturur. Yolcuyu "kurtuldun, gir dost yüzün göresin" diye karşı-larlar.⁶⁶ Bütün engelleri sabır ve sebatla aşmayı başaran kişi, aşk şehrine gi-rebilecektir. Aşk şehrine varmak isteyen âşık, aklı ölçü, aşkı delil, nefsi zelil eder. Ahlâkî Hz. Peygamber'e, hûyu Hz. Ali'ye benzer. Deniz gibi derin, yer gi-bi sakin, ateş gibi pişirici olur. Su gibi daima yola varır.⁶⁷

63 Âşık Paşa yı Velî, ss. 252-253.

64 Hacı Bektaş Velî, *Şerh-i Besmele*, (Yayına hazırlayan: Rüştü Şardağ), Kültür Bakanlığı Yayın-ları, Ankara 1993,

65 Hacı Bektaş Velî, *Makâlât*, s. 29.

66 *Yunus Emre Divânı*, s. 230-231.

67 Kaygusuz Abdal, *Dilgüşâ*, s. 73.

II. Hz. Peygamber'e Duyulan Sevgi

Bektâşilikteki yaygın din eğitimi faaliyetlerini etkili hale getiren unsurların en önemlisi, Hz. Peygamber'e duyulan sevgidir. Tekke ve dergâhlarda verilen din eğitiminin, eğitime muhatap olan dervişlere "rol modeli" olarak sunduğu en önemli kişi; hiç şüphesiz İslâm Peygamberi, Hz. Muhammed'dir. Temel Bektâşî kaynaklarının hemen hepsi "*besmele, hamdele ve salvele*" ile başlamaktadır.⁶⁸ Peygambere olan bağlılık, Hoca Ahmed Yesevî'den Yunus Emre'ye kadar pek çok mutasavvıfın işlediği önemli konular arasındadır.

Şeyh Safi Buyruğu'nda, Hz. Muhammed hakkında şu ifadeler yer almaktadır.

*"Yüz yirmi dört bin Nebi'ye Muhammed oldu ser,
Üç yüz on üç mürseller içinde oldurur server,
Yüz yirmi dört velinin evrendesidir ol Şah,
Nice mürseller eşliğinde afitâb çeker."*⁶⁹

O, bütün nebilerin ve velilerin başıdır. Bir Bektâşî için, üstün niteliklere sâhip bir Peygamber'e ümmet olmak, övünç kaynağıdır. Hz. Peygamber'e duyulan bu coşku hâli, pek çok Bektâşî şâiri tarafından mısralara taşınmıştır. Tâlib ve dervişlerin ezbere bildikleri bu şiirler, Hz. Peygamber hakkındaki duygusal yakınlık, saygı ve sevgiyi sürekli canlı tutmuştur.

Vîrânî, Hz. Peygamber'e duyduğu sevgi ve bağlılığı şöyle ifade etmektedir:

*"İki âlemde sultandır Muhammed,
Habîb-i nûr-u Rahman'dır Muhammed,
Muhammed'dir şefî'i mü'minânın,
Usûl-ü din ü imandır Muhammed,
Muhammed'den ümidin kesme dâim,
Cemi'i derde dermandır Muhammed,
Muhammed âlini kim sevmez ise,
Onlara külli düşmandır Muhammed."*⁷⁰

Niyâzî Mısırî, Hz. Peygamber hakkındaki düşüncesini daha da ileri boyutlara taşıyarak; insanlığı bir ağaca, diğer varlıkları yapraklara, Peygamberleri meyvelere, Hz. Muhammed'i ise ağacın tohumuna benzetmektedir:

68 Bkz. *Menâkıb-ı Hacı Bektaş Velî*, Yayına hazırlayan: Abdülbâkî Gölpinarlı, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1958, 1; *İmam Cafer-i Sâdik Buyruğu*, (Yayına hazırlayan: Adil Ali Atalay), Can Yayınları, İstanbul 1998, 11.

69 *Şeyh Safi Buyruğu*, 62.

70 *Âşık Vîrânî Divânı*, ss. 33-34.

“Cihan bağında insan bir şecerdir gayriler yaprak,
Nebiler meyvadır sen zübdesin yâ Rasûlallah.”⁷¹

Hz. Muhammed, iki âlemin şâhıdır. Bütün güzelliklerin kaynağı olan Hz. Peygamber, Allah tarafından kullara vasıtasız olarak öğretilen ilim ve Allah’a ait sırlar anlamına gelen “ilm-i ledün”ün kaynağıdır.⁷² Âlemin övüncü ve dinin şehsuvâridir:

“Fahri âlem şehsuvâr-ı mülk-i dîn,
Mustafa hatm-i cemî-i mürselîn.”⁷³

Hz. Peygamber, kaynaklarda sadece duygusal yönden konu edilmemiştir. Bilişsel boyutta da mesajlar verilerek, onun örnek kişiliğine dikkat çekilmiş; Bektâşî babaları, kendilerine ait eserlerde Hz. Peygamber’in şahsiyet özelliklerini ve ahlâkını da işlemişlerdir. Mesela; *Veli Baba Menâkıbnâmesi*’nde Hz. Peygamber, hilye-i şerîf (Allah Rasûlû’nün dış görüntüsü)inden başlanarak⁷⁴ örnek ahlâkı ile birlikte dervişlere tanıtılmaktadır. Burada dikkat çeken, Hz. Peygamber’in daha çok insan ilişkileri ve ahlâk açısından tanıtılıyor olmasıdır. Bunun nedeni, şu şekilde izah edilebilir: Bektâşî tekkelerinde psiko-sosyal hayatında uyumlu, verimli ve yüksek ahlâka sahip bir insan tipi yetiştirilmek istenmektedir. Dolayısıyla Hz. Peygamber’in daha çok topluma yönelik olarak sergilediği örnek davranışları sözkonusu edilmektedir. Yine *Veli Baba Menâkıbnâmesi*’ne dönecek olursak, bu eserde Hz. Peygamber’in insanlarla nasıl iletişim kurduğu, iletişim kurarken öfkelenmeden, tevâzû, sabır, nezâket ve güler yüzle nasıl konuştuğu gibi konular işlenmektedir.⁷⁵

Gerek dergâh içinde, gerekse dergâh dışında dervişe en çok lazım olacak konular bunlardır. Derviş, İslâm’ı tasavvuf nosyonu içinde çevresine takdim eden, bir nevi din eğitimi-öğretimi yapan bir insanıdır: Onun herşeyden önce, iletişim becerilerini geliştirmeye ihtiyacı vardır ve bu konuda en büyük örnek; Hz. Peygamber’dir.

Menâkıbnâme’de Hz. Peygamber’in insanların istek ve ihtiyaçlarına nasıl cevap verdiği, onları hayırlı işlere nasıl yönlendirdiği, tefrika ve ihtilâfa sebep olabilecek söz ve davranışlardan nasıl kaçındığı gibi mevzûlar da işlenmekte-

71 *Niyâzî Divânı*, Maarif Kitaphanesi, İstanbul, 72.

72 Şevki Koca, *Melâmi-Bektâşî Metaforunda İrşâd Paradigması Mürğ-i Dil*, Nazenin Yayınları, İstanbul 1999, 12.

73 *Feyznâme-i Misâli Gülbaba* (I.Bölüm), (Yayına hazırlayan: Hacı Yılmaz), *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, sayı 15., 103.

74 Bkz. *Veli Baba Menâkıbnâmesi*, (Yayına hazırlayan: Bedri Noyan), Can Yayınları, İstanbul 1995, ss. 181-184.

75 Bkz. *Veli Baba Menâkıbnâmesi*, ss. 184-186.

dir ki, Veli Baba'nın bu önemli konularda mürşid konumundaki "baba"lara mesaj verdiği düşünülebilir.⁷⁶ Ashâbın O'nun meclisindeyken oturma ve konuşma âdâbını anlatan⁷⁷ Veli Baba'nın şöyle bir yaklaşım takip ettiği görülmektedir: Onun öğretim sürecinin başında belirlediği temel amaç, tekke ve dergâhlardaki "âdâb ve erkân"ın teşekkülüdür. Bu nedenle, Hz. Peygamber'i anlatırken seçtiği konu ve örnekler, daha çok derviş ve babaların tekke hayatlarını düzenleyecek niteliktedir.

Veli Baba, Hz. Peygamber sevgisini Peygamber ahlâkı ile bütünleştirmiştir. Hz. Peygamber'in rüyada görülmesi konusunu anlatırken tarikatla ilgili ilkelere de dikkat çekmektedir: "Rasûlullah Efendimiz'i görmek, insanın içini her türlü fenâ hüylardan temizlemesi, kalbini şehvî isteklerden arındırması ile mümkün olur. Nitekim Rasûlullah Efendimiz buyurmuştur ki; *'insan cesedinde bir et parçası vardır ki; o et parçası sağlam (doğru) olduğu zaman, cesedin hepsi sağlam (doğru) olur. O et parçası bozulduğu zaman, cesedin hepsi bozulur. Ey ashâbım! O et parçası, insanın kalbidir.*'⁷⁸ Bu nedenle Hasan ve Hüseyin soyundan gelen seyyidler, bu hadis-i şerifin hükmünü amellerinde ilke haline getirmişlerdir. Bütün güçlerini, Hak Subhanehû ve Teâlâ Hazretlerinin Rızâ'sını kazanmaya hasretmişler; Allah'tan başkasına meyletmemişlerdir. Tarikler, zikir, fikir, az yemek, az uyumak, az konuşmak, şöhretten çekinmek ve *'eğer Allah'ı seviyorsanız, bana tabi olun ki Allah da sizi sevsin*⁷⁹ âyetine uygun olarak, Rasûlullah'a ittiba olmuştur. Rasûlullah'a ittiba O'nun yaptığı ibâdetleri yapmak, O'nun terkettiklerini terketmekle olur. Allah'a ulaşmak, Rasûlullah'a uyma şartına bağlanmıştır.⁸⁰

Veli Baba'ya göre Rasûlullah'a ittibâ, zâhirî ve bâtinî olmak üzere iki kısımdır. Zâhirî ittibâ, farzları yerine getirmek, haramlardan ve mekruhlardan kaçınmaktır. Muhammed ahlâkı ile ahlâklanıp, kulluğun gereklerini yerine getirmek ve dünyevî isteklerden vazgeçmektir. Allah'tan gayrına sevgi duymayı terk ederek uhrevî amelleri yapmak, fakirliği tercih etmek, âlimlere saygı ve insanlara sevgi göstermektir. Bâtinî ittibâ ise, Allah'ın nimetlerini tefekkür etmek, Allah u Teâlâ'ya aşk ve muhabbet duyup O'na kavuşmayı istemektir. Korku ile ümit arasında olup, her halde Allah'a hüsn ü zan etmek, Rızâ'sını talep ve şükretmektir. Allah'a karşı gelmeme konusunda sebat ve istikâmet üzere olmaktır. Murâkabe ile, mürşidin güzel hallerini hatırlamaktır. Veli Ba-

76 Bkz. *Veli Baba Menâkıbnâmesi*, ss. 189-192.

77 Bkz. *Veli Baba Menâkıbnâmesi*, 191.

78 İbn-i Mâce, El-Hâfız Ebî Abdullah Muhammed bin Yezîd, *Sünen-ü İbn-i Mâce*, Mukaddime, *Fiten*, 14, II, 1319.

79 Âl-i İmrân, 3/31.

80 *Veli Baba Menâkıbnâmesi*, 172-173.

ba, bu hal üzere devamlılık sağlayan ve Ehl-i Beyt'i seven bir kimsenin istidât derecesi ve kabiliyetine göre “*Kim Allah'a ve Rasûlü'ne itaat ederse, işte onlar Allah'ın nimetine eriştiği Peygamberlerle, şehidler ve iyilerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaşlardır*”⁸¹ âyetine muhâtap olacağını haber vermektedir.⁸² Veli Baba, Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'e duyulan muhabbetin, onların yolundan gitme eylemini beraberinde getirmesi gerektiği görüşündedir. Aksi takdirde, âhirette onlarla birlikte olmak mümkün olmayacaktır: “Şu halde Cenab-ı Allah'a istiğfar ve tazarrû edip günahlarından pişman olmalısın. Rasulu'llah Efendimiz'e ve Ehl-i Beyt'ine muhabbet etmeli ve salât ü selamlarına kemâl-i hırsla devam etmelisin. Emirlerini icrâ edip; nehyettiklerinden kaçınarak onların yolunda çalışmalısın ki; Rasûlü'llah Efendimiz ve Ehl-i Beyt ile haşrolasın.”⁸³

Bektaşî kaynaklarında Peygamber sevgisi ile birlikte Hz. Muhammed'in ahlâkı üzerinde de yoğun bir şekilde durulduğu görülmektedir. Bu anlatımlar sırasında, dervişlerin ahlâkî eğitimleri sürecinde, onlara yol gösterecek ahlâkî ilkelere ağırlık verilmiştir.

*“Gölgesi yere düşmezdi o şâh-ı cihânın,
Nur idi başdan ayağa o rûh-u musavver,
Kim kötülük ederse, ol ona iyilik ederdi,
Saklamazdı kalbinde kudret-i müsekker.”*⁸⁴

Kendisine kötülük edenlere bile iyilik eden Hz. Peygamber, Hz. Ali ile devam edecek olan *fütüvvet* mesleğinin kaynağıdır. Bektaşî Tarikatı'nın en önemli erkânı olan dört kapı da, Hz. Peygamber'e dayandırılmaktadır:

*“Ol Muhammed Mustafâ'dır cânımız,
Rûz-ı mahşerde bizim Sultân'ımız,
Hem şeriat, hem tarikat kânımız,
Ma'rifet sırrı hakikat cânımız.”*⁸⁵

III. Ehl-i Beyt Sevgisi

Ehl-i Beyt, Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed'in ailesidir. “*Ey Peygamber'in Ehl-i Beyt'i! Şüphesiz Allah, sizden kusûru giderip, tertemiz yapmak ister*”⁸⁶ âyeti nâzil olduğunda, ashâbın Peygamber Efendimiz'e Ehl-i Beyt'in kim

81 Nisâ, 4/69.

82 Veli Baba Menâkıbnâmesi, 177-178.

83 Bkz. Veli Baba Menâkıbnâmesi, 178.

84 Şeyh Safî Buyruğu, 62.

85 Aşık Viranî Divanı, 96.

86 Ahzâb, 33/33.

olduğunu sormaları üzerine, Allah Rasûlü Hz. Ali, Hz. Fâtıma, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'i yanına çağırarak, abasının altına almış ve onların Ehl-i Beyt'i olduğunu ifade etmiştir. Bu olay nedeniyle Ehl-i Beyt, "Âl-i Abâ" olarak da isimlendirilmektedir. Kültürümüzde ise Âl-i Abâ, "beş esmâ" şeklinde telaffuz edilmiştir.

Hz. Ali, sağlığında Hz. Muhammed'in övgüsüne mazhar olmuş bir sahâbî, Hz. Peygamber'in amcasının oğlu ve damadıdır. "*Ben kimin dostu isem, Ali de onun dostudur*"⁸⁷, *Yâ Ali! Sen dünyada da âhirette de benim kardeşimsin*"⁸⁸, "*Her Peygamber'in nesli kendisinden, benimkisi ise Ali'den olacaktır*"⁸⁹ hadisleri, Hz. Ali'nin Hz. Peygamber tarafından ne kadar sevildiğini göstermektedir. Hz. Peygamber, Hz. Ali'yi sadece övmekle kalmamış, kendisinden devam edeceğini söylediği nesli olan Ehl-i Beyt'ini, Kur'an'la birlikte mirâs bırakmıştır.⁹⁰

Hz. Peygamber'in bu mesajı, tekke ve dergâhlarda iyi algılanarak, Hz. Ali'ye karşı derin ve güçlü bir muhabbet beslenilmiştir. Hz. Ali, İslâm Tasavvuf Düşüncesi'ni derinden etkilemiştir. Onun ilmi, zühd ve takvâsı, yani ibâdet hayatına verdiği önem, sûfiler tarafından örnek alınmasını beraberinde getirmiştir. Gerek Bektâşî dervişleri, gerekse diğer tarikat erbabınca, Hz. Ali'ye "Şâh-ı Velâyet", "Sultân'ül-Evliyâ" lâkabları uygun görülmüştür. Âşık Virânî'ye göre, Hz. Ali'ye duyulan sevgi, Allah'ın inâyetine sebeptir. Çünkü, velâyet kabzasını elinde tutan Hz. Ali, Allah'a giden yolların öğreticisi olmuştur:

*"Her kim ki sever cân ile Şâh-ı Velâyeti,
Hakk'ın anadır çünkü bilesin inâyeti."*⁹¹

"Haydar-ı Kerrâr", "Şâh-ı Merdân" sıfatlarıyla da anılan Hz. Ali, ilmi yanında cesâret ve şecaati ile de örnek alınmıştır. Onun İslâm'ın yayılması için canı ve malı ile gayret göstermesi, tâlib ve dervişlere örnek olmuştur. Özellikle savaşlarda gösterdiği kahramanlıklar, destanlaştırılarak Bektâşî, Kâdirî, Rûfâî ve Mevlevî tekkelerinde anlatılmış, gönüllerde yer etmiştir. Yeminî, *Fazîletnâme*'sinde onun İslâm'ın yayılması için yaptığı fedâkârlık ve kahramanlıkları şöyle anlatır:

*"Nice putperest ehl- zünnâr (Hıristiyan)
Dîn-i Ahmed'e eylediler ikrâr"*

87 Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî, Menâkıb, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrût-Lübnân Tsz., 20/3713.V., 591.*

88 Tirmizî, *Sünenü't-Tirmizî, Menâkıb, 21/3720.V., 595.*

89 Taberânî, *el-Mecmeu'l-Kebîr*, no: 2630; el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid*, X, 333.

90 Bkz. Tirmizî, *Menâkıb*, 77, 3790.

91 *Âşık Virânî Divanı*, 110.

*Nice ger zât kişi ateşperesti
Yıkıp tahtın yüzünü yere bastı*

*Zülfikâr korkusundan ehl-i zünnâr
Muhammed dinine etmiştir ikrâr.*⁹²

Hız. Ali İslâm'ı, Arap yarımadasının dışına kadar götüren bir îman cengâ-veridir. Bu yönüyle, Allah uğrunda savaşan Yeniçeri'ye, bütün Gazî'lere ve Alp'lere örnek olmuştur. Yemini, Hız. Ali'nin sınır tanımayan mücâdele coğrafyasını şu satırlarda dile getirmektedir:

*"Ne Türkistan kaldı ne Bedeşşan,
Îmâna davet etti Şâh-ı Merdân.*

*Şehâdet getiren buldu necâtı,
İnanmayan gösterdi memâtı.*

*Muhammed dini ile tuttu kuvvet,
Küfür ehlinde hiç kalmadı kudret.*⁹³

Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî de, hikmetlerinde Ehl-i Beyt sevgisini işlemiş bir Hak âşığıdır. O, İslâm'ın yeryüzüne yayılması sürecine önemli katkılarda bulunan Hız. Ali'nin kahramanlıklarını şöyle destanlaştırmıştır:

*"Sıfat kalsam Ali şîr-i Hüdâ'dur,
Ki şemşîr birle kâfiri kıradır.*

*Ali İslâm için kanlar yutadır,
Ki İslâm tuğmı muhkem tutadır.*⁹⁴

Hadis olarak rivâyet edilen ve Hız. Ali'nin kahramanlığını anlatan; "*Lâ fetâ illâ Ali lâ seyye illâ Zülfikâr*" metni⁹⁵, tekkelerde zevkle okunan *Zülfikâr-nâmeler*le "redif"⁹⁶, Yeniçeri Ocağı'nın sancağına "sembol"⁹⁷ olmuştur. "Fetâ (genç, yiğit, kahraman)" kelimesinden türetilmiş olan "fütüvvet", Hız. Ali'nin ilim, cesâret, kahramanlık ve ahlâkını sembolize eden bir kavramdır. Virânî

92 Yemini, *Faziletname*, İsmail Özmen, II, 92.

93 Yemini, 95.

94 Hoca Ahmed Yesevî, *Divân-ı Hikmet*, (Yayına Hazırlayan: Hayati Bice), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993, 56.

95 Hadis olarak rivâyet edilen bu metin hakkında yapılan tartışmalarla ilgili olarak bkz. el-Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, Müessesetü Mençhili'l-İrfân-Mektebetü'l-Gazâlî, Beyrût-Dümeşk Tsz., II., 363.

96 *Zülfikâr-nâme* örneği için bkz. Bedri Noyan, *Bütün Yönleriyle Bektâşilik ve Alevilik*, Ardıç Yayınları, III Ankara 2000, 257.

97 Bkz. Osman Eğri, "Yeniçeri Ocağı'nın Manevî Eğitimi ve Bektâşilik", *Hacı Bektaş Veli Dergisi*, sayı XXIV, 117-119.

Baba, *Lâ fetâ illâ Ali* redifli bir dörtlüğünde, haşır sırasındaki kurtuluşu, Hz. Ali'ye tâlib olmaya bağlamaktadır:

“Gel dilersen tâlibseb bulmaya ömr-ü necât,
Görüne rûşen gözüne âlem içre müşkilât,
Hayy olasin haşır olunca içesin Âb-ı Hayât,
Vird edip söyle dilinde lâ fetâ illâ Ali.”⁹⁸

Fütüvvetin sıfatları Allah'ın isimleri, yaprakları Peygamberlerin isimleri, yemişi mü'minin sıfatı, kökü vahdet, dalları hilim, meyvası ilimdir.⁹⁹

Fütüvvetnâme ve *Erkânâme*lerde fütüvvetin on iki şartı olduğu ifade edilmiştir: 1. Eline, beline 2. Diline sahip olmak (edeb) 3. Aşına, işine 4. Eşine sahip olmak (erkân) 5. Küşâde-i Pişânî 6. Küşâde-i dil 7. Küşâde-i hınca olmak 8. Hamûş olmak 9. Ayıp pûş olmak 10. Zehir nûş olmak 11. Sofrası, alnı ve gönlü açık olmak 12. Gazabını yutmak, gördüğünü örtmek, görmediğini söylememek.¹⁰⁰

Bektâşi dervişi, fütüvvetin Peygamberlerde şu sıfatlarla tezâhür ettiğini kabul eder ve Peygamberleri fütüvvetle alakalı davranışları açısından da örnek alır. Hz. Âdem'de saf yüreklilik, Hz. Nuh'da kurtarıcılık, Hz. İbrahim'de cömertlik, Hz. Mûsâ'da vefâkârlık, Hz. Dâvud'da gerçeklik, Hz. Ya'kub'da gözü yaşlılık, Hz. Eyyüb'da sabırlılık, Hz. Îsâ'da insanlık, Hz. Muhammed'de merhamet. Hz. Ali'de ise, ilim ve cesâret olarak tezâhür etmiştir.¹⁰¹

Hz. Ali'nin fütüvveti ile ilgili yaşanmış örneklerin sunulduğu en önemli eserler, kuşkusuz *Cenknâme*lerdir.¹⁰² *Cenknâmeler*, tekke ve dergâhlarda yoğun bir şekilde okunmuş, Hz. Ali'nin İslâm'ın yayılması için yaptığı mücadeleleri anlatan menkıbeler, dervişlerin zihin ve gönüllerine kazınmıştır. Dervişlerdeki cesâret, kahramanlık, fedâkârlık ve vefâkârlık gibi duyguların gelişmesinde bu menkıbelerin tesiri büyük olmuştur. Bektâşi tekkelerinde, Hz. Ali ile ilgili olan ve çok okunan kitaplar şunlardır: *Faziletname* (Hz. Ali'nin kerâmetleri anlatılmaktadır)¹⁰³, *Hutbetü'l Beyân* (Hz. Ali'nin sözleri yazılıdır), *Emirname* (Hz. Ali'nin Mâlik bin Eşter'e yazdığı mektup)¹⁰⁴

98 *Âşık Vîranî Divanı*, 84.

99 Şevki Koca, *Melâmi-Bektâşi Metaforunda İrşâd Paradigması Mürğ-i Dil*, Nazenin Yayınları, İstanbul 1999, 12., 229.

100 Bkz. İbrahim Arslanoğlu, *Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnâme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997, 40; Koca, 231.

101 Koca, 231.

102 *Cenknâmeler* hakkında bkz. İsmet Çetin, *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknâmeleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1997.

103 Bkz. Özmen, “Yemîni, Faziletname”, II, 52.

104 *Kutbetü'l-Beyân ve Emirname*, *İmam Ali Buyruğu* olarak bilinen eserini içinde bölümler halinde bulunmaktadır. Bkz. *İmam Ali Buyruğu (Nehcü'l-Belâğâ)*, (Yayına hazırlayan: Abdülbâki Gölpınarlı), Yeni Şark Maârif Kütüphânesi, İstanbul 1972.

Bektâşî dervişinin zihninde Hz. Ali, din ve îmanla özdeşleşmiştir. Onun ahlâkını örnek alanlar, örnek olmuşlardır.

Hız. Fâtıma, Hız. Peygamber'in en küçük kızıdır. Hız. Peygamber'e vahy gelmesinden beş yıl sonra, milâdî 615 yılında dünyaya gelmiştir. Ona, Fâtıma (kesilmiş) isminin verilmesinin sebebi, Allâh'ın onu ve onu seven dostlarını ateşten (Cehennem'den) kesmiş olmasıdır. Hız. Muhammed, bir hadisinde sevgili kızı Fâtıma hakkında şunları söylemiştir: *"Hakikaten Allah, kızım Fâtıma'yı ve onun evlâtlarını ve onları sevenleri ateşten uzaklaştırmıştır."*¹⁰⁵ Kendisine "beyaz, parlak ve aydın yüzlü kadın" anlamına gelen "Zehrâ" da denilmiştir. "Betül" denmesinin sebebi ise, kendi zamanının kadınlarından fazîlet, din ve soyluluk yönünden ayrılmış (seçkinlik kazanmış) olmasıdır.¹⁰⁶ Hız. Peygamber, mü'minlerin gönlüne Hız. Fâtıma sevgisinin yer etmesinde önemli bir yeri olan bir başka hadisinde de, şöyle söylemiştir: *"Kızım Fâtıma, geçmiş, gelecek, bütün kadınlardan üstündür. O, vücûdumun bir parçası, gözümün nûru ve kalbimin meyvesidir."*¹⁰⁷

Peygamberimizin soyu, Hız. Fâtıma'nın çocuklarıyla devam etmiştir. Hız. Hasan'ın soyundan gelenlere; "şerîf", Hız. Hüseyin'in soyundan gelenlere ise "seyyid" denmiştir. Hız. Peygamber'in, torunları Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin'i çok sevdiğini ve bu sevgisini de açıkça ifade ettiğini kaynaklar nakletmektedir. Sık sık, Hız. Hasan'ı sağ yanına, Hız. Hüseyin'i de sol yanına alarak, onlarla birlikte namaz kılmış, namaz sırasında onların sırtına, omuzuna çıkmalarına ses çıkarmamıştır. Selam verdikten sonra, onları kucığına alarak, öpüp koklamış; *"Allâh'ım! Ben bu ikiyi (Hasan ve Hüseyin'i) severim ve onları seven kimseyi de severim"*¹⁰⁸ buyurmuştur. Bir gün, Hız. Peygamber minberde hutbe okurken, Hız. Hasan ve Hız. Hüseyin, düşe kalka mescide gelmişlerdir. Hız. Peygamber, konuşmasını yarıda keserek, aşağı inmiş, onları yanına oturarak, konuşmasını kaldığı yerden sürdürmüştür. Ama ne acı ki, Peygamber çiçeği olan bu iki yiğit, fitne ve tefrikalara kurban edilerek şehit edilmişlerdir. Bununla birlikte, onların soyundan gelen seyid ve şerîfler, Fâtıma ananın emânetleri olarak görülmüş, her zaman sevgi ve saygıya mazhar olmuşlardır.

Yunus Emre, gönlündeki Ehl-i Beyt sevgisini mısralara şu kelimelerle taşımıştır:

*"Şehîdlerin ser çeşmesi evliyânın bağı başı,
Fatma ana gözü yaşı Hasan ile Hüseyin'dir.*

105 Bkz. el-Müttakî el-Hindî, *Kenz'ül-Ummâl*, 6, 219.

106 Bkz. *en-Nihâye*, "Betele" maddesi.

107 Ağabozorg et-Tehrani, *Bihârü'l-Envâr*, XXXVIII, 37.

108 Bkz. el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, XIII, 648.

*Hazret Ali babaları, Muhammed'dir dedeleri,
Arşın iki gölgeleri Hasan ile Hüseyin'dir.*¹⁰⁹

Ehl-i Beyt âşığı Niyâzî Mısrî, Hz. Muhammed'in Ehl-i Beyt'ine olan sevgisini ve onlara revâ görülen eziyetlere üzüntüsünü şu satırlarda dile getirmektedir:

*"Ol Hasan hazretlerine zehr içirdi eşkiyâ,
Hem Hüseyin oldu susuzluktan şehid-i Kerbelâ,
İkisidir aslı nesli cümle âl-i Mustafâ,
Ben anın âl'ine evlâdına kurbân olayım.*¹¹⁰

Virânî Baba bir başka şiirinde ise yine Hz. Peygamber ve Ehl-i Beyt'e olan sevgi ve bağlılığını şöyle dile getirmektedir:

*"Şehâdet vermişem ben Mustafâ'ya,
Gulâmım cân u dilden Murtazâ'ya,
Ali evlâdının hak bendesiyem,
Muhibbem şah Hasan Hulk-i Rızâ'ya.*¹¹¹

Virânî Baba, Ehl-i Beyt'in niçin sevlmeleri gerektiğini, onların niteliklerini de anlatarak gerekçelendirmektedir. Onları seven, ölse bile diridir:

*"Şah Hasan Hulk'r-Rızâ'dan zâhir oldu her sıfat,
Hem Hüseyin-i Kerbelâ'dan keşf olur envâr-ı zât,
Nesl-i Şâh'ı sevdi her kim buldu mematta hayat,
Sevmişem cân u gönülden ben hem İmam-ı Kâzım'ı.*¹¹²

Sonuç

Kur'an-ı Kerim'de yer alan Allah tasavvurunda bütün yaratılmışlarla birlikte insanları çok seven ve onlar tarafından da sevlmeyi murâd eden, Rahmân ve Rahîm bir Rab inanan gönüllere işlenmektedir. Bu ilâhî mesajı çok iyi kavrayan ve kendilerine muhabbetu'llâhî meslek olarak seçen Hak âşıkları gönüllerini besleyen bu sevgiyi cömert bir şekilde çevrelerindeki insanlarla da paylaşmışlardır. Hakk'ın sözünü (Kur'an'ı) ve güzel isimlerini (Esmâü'l-Hüsna'yı) anarak ve anlatarak, Allâh'ı insanlara sevdirmeye çalışmışlardır. Kaynağını Allah sevgisinden alan bir anlayışla formüle ettikleri Muhammed ahlâkını güler bir yüz ve tatlı bir üslupla öğretim konusu yaparak insanları

109 Yunus Emre Divânı, Maarif Kitaphanesi, İstanbul 1954, 274.

110 Niyâzî Divânı, 114.

111 Âşık Virânî Divanı, 31-32.

112 Âşık Virânî Divanı, 72.

Allah sevgisini hak eden bir hâle ve makâma kavuşturmaya gayret etmişlerdir. Hiçbir beklentiye girmeden, sadece Hakk'ın rızasını gözeterek bu mesleği icrâ edenlerin önemli bir kısmı Hânedân-ı Ehl-i Beyt'ten olan gönül sultanlarıdır. Onların Hazret-i Peygamber'in incelik, zarâfet, şefkat ve merhametini yansıtan hoş söz ve davranışları inanan ve inanmayan insanları derinden etkilemiş, pek çok insan İslâm'ın bu hoş meltemine kendisini bırakarak aşk ve sevk denizinde zevkli yolculuklara girişmiştir. Hesap ve kitaba gelmeyen, zaman ve mekana sığmayan nice güzellikler Allah, Peygamber ve Ehl-i Beyt sevgisinin yaşandığı dönemlerde milletimizi ve insanlığı kuşatmıştır. Hoca Ahmed Yesevî, Hacı Bektâş Velî, Hacı Beyram Velî, Mevlâna Celâleddin Rûmî, Yunus Emre, Âşık Vîrânî ve Niyâzî Mısırî gibi Hak âşıkları bu gerçeği insanlara anlatmaya kendilerini adanmışlar, bu mesleğe ömürlerini vermişlerdir. Yazdıkları eserlerdeki aşk ve sevgiyi dile getiren cümleler, beyitler anlaşılmalı ve anlatılmayı beklemektedir.